

RECENZE A ZPRÁVY

TŘI NOVÉ PUBLIKACE ÚSTAVU SLAVISTIKY

Ivo Pospíšil: *Ruský román. Nástin utváření žánru do konce 19. století.* Masarykova univerzita, Brno 1998, 136 s.

Literatura o ruském románu představuje co do četnosti i objektivnosti velice bohatou součást publikací z historie a teorie literatury. Přesto je třeba se k tomuto problému neustále vracet a hledat nové úhly pohledu, což autor publikace *Ruský román* potvrzuje v její úvodní části. Monografie vznikla na základě přednášek o ruském románu určených především studentům rusistiky.

První tři kapitoly jsou věnovány vzniku, genezi a teorii románu v obecném měřítku — od hledání kořenů románu v mýtech, eposech apod., přes vývoj v průběhu staletí (např. antický, středověký, sentimentální román, francouzský nový román) až po genezi románu jako vědeckou disciplínu. Zvláštní pozornost je věnována románové teorii Michaila Bachtina.

Autor zdůrazňuje moment pluralitního základu ruského románu: za jeho předchůdce je třeba považovat především mnohvrstevnatou staroruskou literaturu (byliny, hagiografie, velká epika, vojenské povídky aj.), ale i mnohá literární díla cizího původu.

Přitom některé z románů je nutné, jak říká I. Pospíšil, chápat jako uzlové body. Určitým způsobem jde již o *Chozeníja za tri morja* Afanasije Nikitina (15. st.), závažnějším je však *Život protopopa Avvakuma* (17. st.). Určitý spojovací článek mezi těmito tzv. protorománovými strukturami a strukturami vzniklými za Petra I. představují světské povídky 17. stol. Zcela novou románovou formu pak přinesl ruský sentimentalismus (především A. N. Radiščev a N. K. Karamzin), kdy „končí imitace evropských románových modelů, vzniká umělecký novotvar, v rámci dosavadních poetik neuchopitelný žánr, podivuhodná textová směsice míffčí k integraci a splynutí, právě zde se začíná naplno rozvíjet celá moderní ruská literatura“ (str. 38).

V dalším se autor věnuje některým konkrétním dílům a proudům, jež představují v rozvoji ruského románu výrazné mezníky. U A. S. Puškina vystupuje do popředí román ve verších *Evžen Oněgin*, v němž dochází k pokusu o transformaci narativní básně do podoby románu. Dílo M. J. Lermontova *Hrdina naší doby* svým tvarem (cyklus novel) v podstatě otevírá novou románovou formu, zde navíc s osobitým charakterem — romantický konfesionální román s filozofickou dimenzí. Důležitou roli sehrála románová linie dobrodružná a pikareskní (V. T. Narežnyj, A. A. Bestužev-Marlinskij) a v neposlední řadě i linie mravně satirická (F. V. Bulgarin) a historická (I. I. Lažečnikov).

Silně prozaizaci ruské literatury od 30. let 19. století předcházela podle I. Pospíšila tvorba N. V. Gogola (cyklická narace *Večery na vesničce poblíž Dikaňky*, pikareskní *Mrtvé duše*). S tzv. naturální školou 40. let 19. století je spojena fyziologická črta, na jejímž základě se formoval zralý ruský román. Zcela nepopiratelný vliv měla fyziologická črta např. na rané dílo F.M. Dostojevského *Chudí lidé*, v němž spatřujeme ovlivnění v aspektu tematickém (Dostojevskij se však vrací i k sentimentální epistolární formě románu, čímž poetiku naturální školy překonává). Strukturu fyziologické črty nesou novelistické romány I. S. Turgeněva i rané romány L. N. Tolstého.

Rozsáhlou sedmou kapitolu věnuje autor třem velkým osobnostem ruského románu tzv. zlatého věku — L. N. Tolstému, F. M. Dostojevskému a N. S. Leskovovi — a charakteristickým prv-

kům v jejich románové tvorbě z hlediska narativního, kompozičního, filozofického apod. (např. kronikové struktury Leskovových románů a jeho románové transformace skazu či žánrové drobení a snaha po heterogenizaci a dokumentarizaci u Tolstého).

Románová kronika se stala v ruském literárním prostředí poměrně frekventovanou v druhé polovině 19. století, a to u M. J. Saltykova-Ščedrina, S. T. Aksakova aj. Tak začíná proces rozkladu románů na autonomní části, jenž vyvrcholil v heterogenním románu dokumentárního typu (např. *Ostrov Sachalin* A. P. Čechova). Tento příklon k publicistické formě přirozeně vyplynul z modernistické preference poezie, drobné prózy a dramatu.

Místo závěru dal autor přednost alespoň stručné zmínce o nesporných klíčových románových dílech 20. století.

Pro I. Pospíšila je důležitý moment transformace — např. ve 30. letech transformace poezie do lyrickoepických poém s historickými náměty, transformace narativní básně do nehotového románového tvaru u Puškina, transformace rodinného či rodového románu v román existenciálně kosmický u Dostojevského atd. Všimá si především románových kořenů jak v obecném, tak v konkrétním smyslu — sleduje vliv cizích i domácích děl, popř. žánrový půdorys románů, na němž vzniká zcela jiná stavba. Zajímá jej hloubka románů, zpracování určitých myšlenek, filozofický aspekt.

Publikaci je třeba vysoce ocenit za ucelený a kompaktní pohled na ruský román s jasným uvedením kořenů, cest vzniku, vlivů a transformačních pochodů. Ruský román je představen v celé své žánrové i tvarové složitosti s rozvedením jeho uzlových momentů. Práce je doplněna velice užitečnou výběrovou bibliografií z oblasti teorie a historie ruského románu i románu obecně a přehledným jmenným rejstříkem.

Monografie přináší velké množství organicky upořádaných faktů, byť na poměrně nevelké ploše. Po jejím přečtení se čtenáři osvětlí mnohé, často ani netušené souvislosti a před jeho očima vyvstává zřetelně plastický obraz vzniku a vývoje ruského románu do konce 19. století, románu, jehož existence přinesla světové literatuře poklady nevidané ceny.

Brněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy. Editor Ivo Pospíšil. Masarykova univerzita, Brno 1998, 159 s.

Ve školním roce 1997/98 otevřela Filozofická fakulta Masarykovy univerzity nový studijní obor — slovenský jazyk a literatura. Při této příležitosti se 5. listopadu 1997 konal v Ústavu slavistiky, pod záštitou děkanky FF MU prof. PhDr. J. Nechutové, CSc., seminář nazvaný *Slovakistika v Brně a česko-slovenské vztahy*. Příspěvky přednesené na tomto semináři byly počátkem loňského roku sestaveny a vydány knižně. Obsahově je lze rozdělit do čtyř skupin — slovakistika v Brně, slovenská literatura, česko-slovenské vztahy a slovenština.

Sborník otvírá vstupní slovo a poděkování I. Pospíšila všem, jež se na založení nového studijního oboru podíleli. Tyž autor se zabývá slovakistikou na Filozofické fakultě v Brně, zajímá jej, co vedlo k zahájení činnosti tohoto oboru, uvažuje nad jeho pozicí mezi ostatními slovakistickými obory i současně úkoly.

Pohled do historie oboru přináší J. Bartáková. Autorka připomíná průkopnickou činnost A. Gregora, F. Wollmana, A. Nováka, J. Vilikovského aj. Novodobá činnost slovakistiky je spjata především s působením J. Bartákové v oblasti jazyka a V. Válka v oblasti literatury, slovenskému jazyku ve všech jeho plánech a literatuře se však na FF MU věnuje celá řada dalších odborníků.

Trojici pohledů na brněnskou slovakistiku doplňuje A. Měštan, a sice jakousi sondou do budoucnosti oboru. Zajímavý je jeho návrh pěstovat českou slovakistiku výhradně jako obor zkoumající česko-slovenské jazykové a literární vztahy a vyhnout se tak tomu, aby český slovakista vysvětloval různé problémy slovenského jazyka a literatury.

I. Pospíšil se zaměřil na tři propojené oblasti slovenské literární vědy — na komparatistiku, genologii a translatoologii. Připomíná jejich hlavní koncepce, stručně dějiny a známé osobnosti.

Tématem celé řady příspěvků byly česko-slovenské literární a historické vztahy. V oblasti literatury je třeba uvést stat *M. Zelenky* věnovanou literárněvědné terminologii v česko-slovenských vztazích, *D. Dorovská* se soustředila na pedagogický aspekt, a to na postavení slovenské literatury v literární výchově českých škol. Současností česko-slovenských literárních vztahů se zabývají *V. Žemberová* (zajímá ji především literatura exilová a samizdatová) a *Z. Stanislavová*, která řeší otázky literatury pro děti a mládež, a především současnou situaci kolem dětského časopisu *Zlatý máj*. Recepti slovenské literatury v období tzv. první republiky se věnovala *V. Linhartová*.

Výtvarná stránka Kollárovy Slávy dcery z roku 1939, Máchova Máje z roku 1936 aj. je v centru pozornosti *T. Mazáče*, vztahu básníka *J. Skácela* ke Slovensku se věnuje *J. Zambor*, korespondenci *I. Kadlečíka* a *L. Vaculíka* v česko-slovenském literárním kontextu zase *G. Zand*.

Stranou nezůstala ani problematika historická, např. česko-slovenská vzájemnost (*F. Hejl*) a vztahy Čechů, Maďarů a Slováků a jejich postavení v evropském kontextu v roce 1918 (*M. Romportlová*).

Poslední skupinu tvoří příspěvky jazykovědné, a to posouzení puristických tendencí ve spisovné slovenštině (autor příspěvku *M. Jelínek*), jako např. posílení samostatnosti slovenštiny po roce 1968 nebo nefunkční purismus slovníku *Ako nehréšit* proti slovenčině (1996), dále článek věnovaný bohemismům v současné slovenštině (*J. Dolník*) a konečně historický průřez slovakistikou ve Slovenském ústavu v meziválečném období (*A. Zelenková*).

Mnohé příspěvky jsou doplněny výběrovou bibliografií, celý sborník je pak zakončen jmenným rejstříkem. Kromě uvedení nových a připomenutí některých již známých faktů (např. historické pohledy na slovakistiku — *J. Bartáková*, *A. Zelenková* aj.) přinesly příspěvky i mnohá zamýšlení (např. o současné úloze slovenštiny v českých školách — *D. Dorovská*) a podněty k nedořešeným otázkám (např. *A. Měšťan* o předmětu zkoumání českých slovakistů).

Seminář a na jeho základě sestavený sborník dokazují, že slovakistika je slavistickým oborům rovnocenným partnerem a že skýtá celou řadu problémů vybízejících ke zpracování. Účastníci semináře se svými příspěvky jednohlasně vyslovili pro další rozvoj slovakistiky v rámci slavistických studií a popřáli tomuto oboru do budoucna mnoho pracovních úspěchů.

Danuše Kšicová a kolektiv: *Východoslovenské literatury v českém prostředí do vzniku ČSR*. Masarykova univerzita, Brno 1997, 210 s.

Vzájemné kulturní a především literární vztahy slovanských národů nejsou pro vědce v žádném případě novinkou v jejich bádání. Ucelený, kompaktní pohled a soustředěný přístup by však zcela určitě doplnil bílá místa a prohloubil již známá fakta v této oblasti. To vedlo pracovníky literárního oddělení někdejšího Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV a jejich kolegy z brněnské a pražské univerzity k projektu nazvanému *Slovanská účast v českém literárním vývoji*. Publikace *Východoslovenské literatury v českém prostředí do vzniku ČSR* tvoří jednu z jeho částí.

V úvodu se *S. Wollman* věnuje výše zmíněnému projektu, který bylo nutno z praktických důvodů rozdělit na části věnované zvláště východním, jižním a západním Slovanům. Složitost zpracovávané oblasti si vyžádala nejprve zmapování bilaterálních, a teprve následně multilaterálních vztahů slovanských literatur, jež by se mohlo stát základem pro další bádání na úrovni evropské i světové.

Vlastní recepti ruské, ukrajinské a běloruské literatury u nás a jejich vlivy na českou literaturu se zabývají v jednotlivých statích *D. Kšicová* (ruská literatura), *Z. Berezovská* (ukrajinská literatura) a *J. Luptovcová* a *R. Kuncová* (běloruská literatura). Autorky věnují pozornost překladům a jejich zveřejňování ve formě knižní či časopisecké, dále kritice, vzájemnému ovlivňování východoslovenských literatur a literatury české z hlediska tvarového i námětového, uvádění dramatických děl na našich divadelních scénách, neopomíjejí ani literární vědu a korespondenci a osobní kontakty osobností kultury.

D. Kšicová vyzdvihuje především fakt, že české země měly od doby národního obrození velice dobře fungující zdroje ruských literárních pramenů. Ruská literatura i drama tedy velice rychle pronikaly do českého prostředí a v řadě případů českou kulturu významně ovlivnily.

Poněkud jinou situaci lze pozorovat ve vztahu česko-ukrajinském, jak upozorňuje Z. Berezovská. Bylo to dáno separací Ukrajiny, které se vlastně až vytvořením vlastní republiky podařilo navázat intenzivnější kontakty s jinými, především se sousedními národy. Není ovšem možné nezmínit se o ukrajinském vlivu na českou literaturu v době našeho národního obrození.

Ani situace v běloruské literatuře nebyla jednoduchá. Autorky J. Luptovcová a R. Kuncová spatřují příčinu v tom, že tuto kulturu obklopoval polský a ruský gigant a jakákoliv samostatná činnost běloruských autorů byla považována za projev separatismu. S tím souviselo potlačování běloruské inteligence jako takové, takže běloruská literatura mohla dospět do fáze svého národního obrození až počátkem 20. století. Její vliv na literaturu českou byl ještě menší než v případě Ukrajiny.

Publikace je doplněna přetisky titulních listů i částí klíčových děl, portréty literátů apod. Jde o práci, jež poskytne svému čtenáři poměrně podrobný obraz recepce východoslovanských literatur v českém prostředí, což zcela jistě ocení zejména slavisté.

Sárka Toncrová

PROFILOVÁ DÍLA SOUČASNÉ SLOVENSKÉ SLAVISTIKY: HLEDÁNÍ NOVÝCH PRŮNIKŮ A SOUVISLOSTÍ

Mária Kusá: *Literárny život — Literárne dianie — Literárny proces. Vnútroliterárne, mimoliterárne a medziliterárne súvislosti ruskej literatúry 20. storočia.* Veda, vydavateľstvo SAV, Ústav svetovej literatúry, Bratislava 1997, 192 s.

Soňa Pašteková: *Bunin — Andrejev — Jesenin. Štúdie z ruskej moderny a avantgardy.* Veda, vydavateľstvo SAV, Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava 1997.

Slovak Review. Časopis pre výskum svetovej literatúry. A Review of World Literature Research. Vol. VII/1998, No. 1. This issue is devoted to the XIIth International Congress of Slavists in Cracow.

Cenným přínosem monografie docentky bratislavské Filozofické fakulty a pracovnice Ústavu pre svetovú literatúru SAV Márii Kusé je pohled na literaturu jako rezultat střetu vnitřních a vnějších faktorů. V slovenské podobě se nám tu vrací protiklad, na kterém postavili ve 40. letech svou slavnou knihu René Wellek a Austin Warren — *intrinsic* a *extrinsic*. M. Kusá ukazuje, že hermetická uzavřenost strukturalistických a neostrukturalistických analýz nemůže být konečným cílem, stejně jako hermeneutický horizont očekávání nebo dekonstruktivistická skepse jsou jen parciálními příspěvky k systémovému pohledu na literaturu, kam patří nejen vnitřní struktura, ale také podmínky existence. Zatímco Wellek a Warren své *extrinsic* a *intrinsic* přísně oddělují a za skutečnou literární vědu považují *intrinsic*, tedy to, čemu jiní říkali *literárnosť* (*literaturnost*), M. Kusá neztrácí ze zřetele, že jde o niterné propojení a naráží tak na problém vlastního předmětu literární vědy (viz dále stať J. Košky v čas. *Slovak Review*), jímž není ani wellkovská struktura literárního artefaktu, ani jen zkoumání paralelních dvojic psychologie — literatura, sociologie — literatura apod., ale poněkud utopické prolnutí obojího. M. Kusá prakticky ukazuje, že *extrinsic* je nedílnou součástí *intrinsic* a naopak. Zejména markantní je to v recepčních a translátologických kapitolách, například hned v první *Kontexty a funkcie ruskej literatúry na Slovensku v 20. storočí* a dále *Preklady ruskej dramatickej spisby na Slovensku, Ruská (sovietská) literatúra v slovenských pohľadoch v rokoch 1960-1970* aj. Sama autorka to vyjadruje v úvodu takto: „Zdôrazňovanie mimoliterárnych súvislostí (popri vnútro- a medziliterárnych) sa v texte často prejavuje aj periodič-